

HİTİTÇE METİNLERDE GEÇEN ‘*şalli ašešsar*’ VE İŞLEVİ

Yrd. Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ*

“Kutsal yer, aynı zamanda dünyanın bir imgesidir ve Tanrısal varlığın hazır bulunmasıyla kutsanmış bir dünyadır.”

M. Eliade (2014:31)

Özet: Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen *şalli ašešsar*, bayramlar sırasında kralın bizzat iştirak ettiği özel bir meclis ya da toplantı, başka bir deyişle bir erkler meclisi olarak nitelendirilebilir. Metinlerde sıklıkla *halentuwa* adlı yapıda toplanan meclis, aynı zamanda bazen ^{GIŠ}ZA.LAM.GAR adı verilen çadırlarda da toplanmaktadır. Toplantı sırasında gerçekleştirilen eylemler, kralın üstünlüğünü ve gücünü cümleleme duyurmak için icra ettiği bilinçli eylemlerdir.

Bu çalışma ile *şalli ašešsar*'ın geçtiği metin yerleri incelenerek meclisin işlevi ve Hitit toplumsal, siyasi ve dini hayatındaki yeri üzerine bir değerlendirmede bulunulacaktır. Ayrıca bu meclis, günümüz Anadolu ve Türk Dünyası'ndaki benzer örnekleri ile de karşılaştırmalı olarak irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Hititçe Metinler, Hitit Kralı, Büyük Meclis, Büyük Toplantı.

THE CONCEPT OF ‘*şalli ašešsar*’ IN HITTITE TEXTS AND ITS FUNCTION

Abstract: ‘*şalli ašešsar*’ can be defined as a special council or meeting, namely a council of powers in which the king himself participated. This council used to gather frequently in a place called ‘*halentuwa*’ or in the tents called ^{GIŠ}ZA.LAM.GAR. The activities during the meeting were performed in order to announce the superiority and power of the king to everybody.

In this study the function of the council and its place in social, political and religious life of Hittite will be assessed by analyzing the lines where ‘*şalli ašešsar*’ were mentioned. This council will also be compared to similar gatherings in Anatolian customs and Turkic World.

Keywords: Hittites, Hittite texts, King of Hittite, grand assembly, great meeting.

1. GİRİŞ

Eskiçağ toplumlarında, devlet idaresinde mutlak otoritenin lideri olan kralların toplum üzerinde kurduğu güç ve hâkimiyetin temelinde, tanrılarla girdikleri ayrıcalıklı ilişkilerin rolü büyüktür. Yani Krallar bizzat tanrılar tarafından seçilmiş ve ülkelerin başına getirilmiş liderler olarak, halkın takdir ve saygısını kazanmakla birlikte devlet otoritesinin de mutlak hakimi olurlar. Özellikle Yakındoğu toplumlarında kralın, tanrılarla olan yakın ilişkisi sıklıkla dile getirilerek toplum üzerinde baskın bir karakter yaratılır ve bu karakter devleti yönetmek için gerekli olan tüm erkleri elinde tutar. Örneğin yak. M.Ö. 2450 yılına tarihlenen bir yazıtta, *Lagaş* Kralı Eanatum'un, *Lagaş* Kenti Koruyucu Tanrısı olan *Ningirsu* tarafından seçilip kral yapıldığı

* Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

anlatılmaktadır¹. Eliade’ye göre krallar, insanlar dünyası ile tanrılar dünyası arasında bir aracıydı. Tanrıların karşısında halkı temsil ediyor ve halkının günahlarının kefareti de onlar ödüyordu. Ayrıca Krallar, ritüeller sırasında hem insani hem de tanrısal varoluş biçimlerini birlikte temsil ediyordu². Hititlerde de Kral hem baş yargıç, hem baş rahip hem de baş komutan sıfatlarıyla tanrının yeryüzündeki temsilcisidir:

“Ülke, Fırtına Tanrısına aittir. Gökyüzü ve yeryüzü ile insanlar da Fırtına Tanrısı’nındır. O, Labarna’ya, Kralı kendi temsilcisi yaptı ve ona bütün Hatti Ülkesi’ni verdi. Böylece Labarna, tüm ülkeyi kendi eliyle yönetecektir!”³.

Kral’ın yürütücülüğünde icra edilen tüm siyasi, askeri ve dini faaliyetler başta tanrılara sonra da devletin üst düzey erkânına hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple belki de kralın yetkilerini sınırlandırdığını düşündüğümüz meclisler dahi, kralın mutlak otoritesine hizmet eden kurumlardır. Nitekim Eski Hitit Dönemi’nde aktif olan ve zamanla silikleşen *panku*⁴ ve *tuliya* meclisleri kralın özel ve olağanüstü bazı konuları danışmak üzere zaman zaman topladığı kurumlardır. Anlaşıldığı üzere *panku* devletin ileri gelenlerinden (soylular sınıfı) oluşan geniş kapsamlı bir meclis iken, *tuliya* ise daha çok özel bir takım adli davalar için toplanıyordu⁵. *panku*’nun kralın danışma kurulu gibi görev yaptığına dair bir metin yerinde şöyle geçmektedir: *“Büyük Kral Labarna, oğlu Muršili’ye şöyle söylemeye başladı: “Sözümü sana verdim. Ve bu tableti aydan aya senin önünde okusunlar. Benim sözlerimi ve tecrübelerimi kalbine yatıracaksın. Benim kölelerimi ve büyüklerimi merhametle idare et. Bir kimsenin suçunu görürsen, bir kimse tanrı önünde suç işlerse veya bir kimse herhangi bir söz söylerse, panku’nun bizzat düşüncesini sor. Arkadan sonuçları panku’ya dönmüş olsun.”⁶* Görüldüğü gibi, I. Hattušili, vasiyetnamesinde tahta çıkacak olan veliaht prense *panku* ile istişare içinde olmasını öğütlemektedir. Öte yandan, kralların yönetimde güçlenene kadar *panku* meclisine başvurduğu ama yeterince deneyim kazandıktan sonra bu meclise çok da ihtiyaç duymadıkları anlaşılmaktadır⁷. Yine de Eski Hitit Döneminde kraliyet ailesine mensup devlet memurlarından oluşan bu meclisin, ölüm cezalarına onay verme ve tahta çıkan krala babasının vasiyetlerini hatırlatma gibi önemli vazifeleri bulunmaktaydı⁸.

Diğer taraftan, Eski Hitit Döneminde çeşitli kentlerde bazı adli ve dini yetkileri bulunan ihtiyarlar heyetinin ne kadar etkin bir işlevi olduğunu I. Hattušili’nin vasiyetnamesinden

¹ Kuhrt 2007:42.

² Eliade 2000: 96.

³ Dinçol 1982: 55.

⁴ *panku*- “hepsi, herkes, bütün, toplum, topluca, umumi” anlamlarına gelmektedir. *tuliya*- ise “toplantı, meclis, mahkeme heyeti” anlamına gelmektedir. Ünal 2016: 391,547.

⁵ De Martino 2003: 78vd. ; Ünsal 2013:49.

⁶ KUB 1.16 II 39-45, 56-57.; Yiğit 1994: 98.

⁷ Dinçol 1982:54.

⁸ Dinçol 2009:105.; *panku*’nun işlevi ile ilgili bak. Ünal 2005: 104. ; Beckman 1982: 438 vdd.

bilmekteyiz⁹. Bu dönemde *Zalpa* Kenti’nde bulunan yaşlıların kışkırtması üzerine *Zalpa* Kralı olan *Hakkarpili*, *Hattuša*’ya karşı ayaklanmıştır¹⁰. Demek ki Hitit şehirlerinde bulunan ihtiyar meclisleri/heyetleri yerel kralları isyana sürükleyecek kadar ikna edici bir güce sahipti. Hitit İmparatorluk Dönemi’nde de metinlerde rastladığımız ve devletin ileri gelenlerinden oluştuğunu düşündüğümüz ihtiyarlar meclisi birçok önemli devlet meselesinin çözümünde etkin rol oynamaktadır. I. *Šuppiluliuma*, *Kargamiš* seferinde olduğu sırada Mısır Kraliçe’sinden gelen izdivaç mektubu üzerine şaşırmış ve durumu yaşlılar heyeti ile paylaşarak onlara ne yapması gerektiğini danışmıştır: “*Babam bunu işitince büyükleri toplantıya çağırıldı. (ve şöyle dedi): “Böyle bir şey eskiden beri hiçbir zaman başımdan geçmedi.”*”¹¹ Metnin ilerleyen satırlarında Kral, yaşlılarla yaptığı istişare sonucu Mısır’a durumun aslını öğrenmek üzere bir elçi gönderir. Görüldüğü gibi özellikle Eski Krallık zamanında etkin rol oynayan, hanedan mensuplarından ya da üst düzey asilzadelerden oluşan meclisler zaman zaman Kral üzerinde sınırlayıcı bir takım yetkilere sahip olsalar da¹², aslen danışma kurulu işlevi görmüşlerdir. İmparatorluk döneminde ise yine şehrin ileri gelenlerinden oluşan (ihtiyarlar heyeti) ve devleti ilgilendiren özel konularda kralların fikir danıştığı bir kurum olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Büyük meclis “*šalli aššešar*” ise sadece dini tören ve merasimlerde toplanmasına karşın, teokratik devlet anlayışı içinde, mutlak söz sahibi olan Kral tarafından yönetilen, iç ve dış siyaset açısından da dosta düşmana güç ve birlik mesajları verilen bir toplantı niteliği taşımaktadır.

2. *šalli aššešar* “BÜYÜK TOPLANTI/ MECLİS”

šalli- “büyük, yüce, önde gelen, başta gelen” demektir, *aššešar*- ise *ašeš-* /*ašaš-* “oturtmak, yerini almak, yerleştirmek, yer göstermek” fiilinden türemiş ve “toplantı, cemaat, bir araya gelme” anlamına gelmektedir¹³. “*šalli aššešar*- “yüce meclis, büyük toplantı, büyük meclis” anlamına gelmekte ve sadece bayramlar sırasında toplanmaktadır.

šalli aššešar, genellikle *Hattuša*’da ya da çevresinde bulunan kült yerleşimlerinde *Éhalentu(wa)*-¹⁴ yapıları içinde icra edilmektedir: “(*Kral*) *halentuwa*’da içeri girer. Ve dışarıda ise büyük (toplantı/meclis) çağrılır.”¹⁵ *halentuwa*-’da gerçekleştirilen bir ayini konu aldığı düşünülen, muhtemelen de *šalli aššešar*’ın tasvir edildiği yumruk biçimli libasyon vazosunda Hitit Kralı III. *Tuthaliya*, gaga ağızlı bir testiden altarın önüne içki dökme seremonisini

⁹ Dinçol 1982:55.

¹⁰ KBo 3.38 ay. 20-29.; Yiğit 1994: 79.

¹¹ Alp 2000: 97.

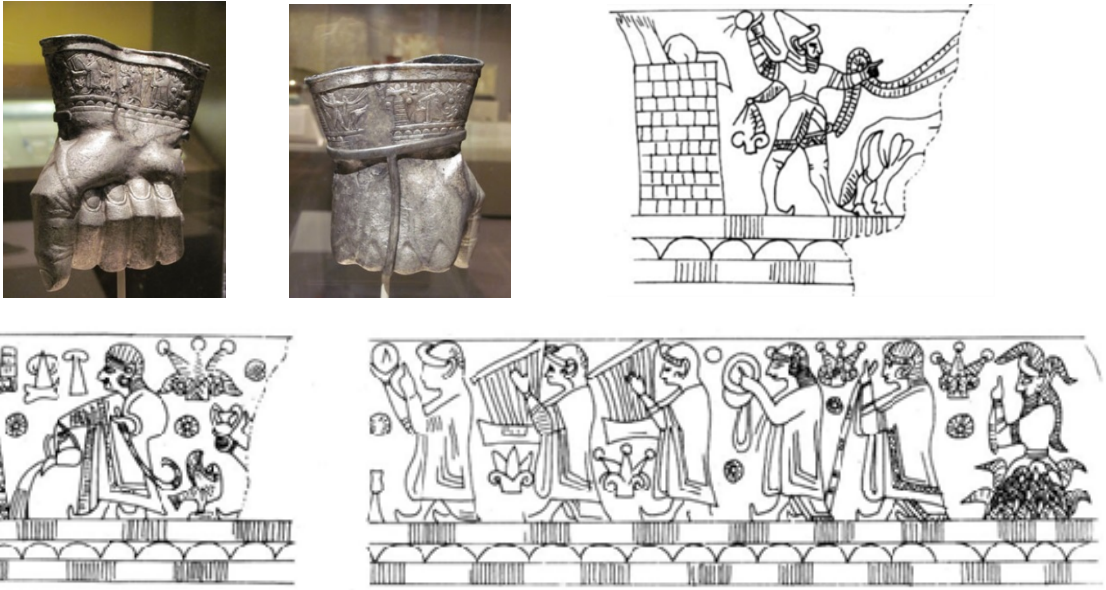
¹² KBo 3.1 öy. II 28, 47, 72.

¹³ Ünal 2016: 91, 449.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacıoğlu 2016: s.49-68. *halentu (wa)*- yapısı ve işlevi ile ilgili ayrıca bkz. Alp 1983: s.1-104.

¹⁵ KUB 10.99 öy. II 26-27.

gerçekleştirmektedir. Sol elinde ise krallık alameti olan litus tutmaktadır. Kral'ın arkasında kurban içkisi sunucusu saki ve kurban ekmeği taşıyan bir görevli bulunmaktadır¹⁶. Müzik ve kült sahnelerinin¹⁷ yer aldığı bu vazunun en arka sahnesinde ayrıca bir hokkabaz da tasvir edilmiştir¹⁸. Hitit bayram törenlerini içeren metinler incelendiğinde, birbirine benzer ifadelerin yer aldığı ve bazı seremonilerin farklı merkezlerde farklı tanrı ve tanrıça guruplarına karşı gerçekleştirilmiş olsa bile benzer eylemleri içerdiği görülmektedir. Özellikle de libasyon ve kurban ekmeği takdimi, seremonilerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu sebeple yumruk biçimli rhytonda tasvir edilen sahneler, *šalli ašeššar*'da gerçekleştirilen eylemlere büyük benzerlik göstermektedir (Resim 1).

Resim 1. Yumruk Biçimli Rhyton, Güterbock-Kendall 1995: Fig.3.2.

Ay bayramını konu alan bir metin yerinde muhtemelen *‘šalli ašeššar’*dan bahsedilmektedir. Yalnız metinde sadece *‘ašeššar’* olarak kaydedildiği görülmektedir: “*Şarap sunucuları (saki) toplantıda içecek verirler. Saki Krala kadehi uzatınca hokkabaz söylemez (ama) lir aletleri sustukları zaman hokkabaz söyler. Sonra diz çöken saki gelir, hokkabaz söyler. Kral ve kraliçe oturarak Tanrı Wahişi'yi altın aslan rhytonundan içerler.*” Yine Ay bayramının anlatıldığı bir başka metin yerinde ise şöyle geçmektedir: “*Baş MEŞEDI (Saray Muhafız askeri) önden yürür ve ocağın yanına geçer. walhi içki kabını içeri getirirler. Onu lir aletlerinin yanına koyarlar. walhi içkisini saray oğlanlarına tüm MEŞEDI'ler toplantıların hepsinde taksim ederler. Baş MEŞEDI şöyle söyler: walhi içkisi bitmiştir. Sonra diz çöken saki gelir.*”

¹⁶ Alp 1999: 29.

¹⁷ Bayram törenlerinde icra edilen müzik ve müzik aletleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Masalcı-Şahin, 2016: 83 vd.

¹⁸ Erkut 2015: 85.

KBo 11.52 V 17-23 No’lu metinde de büyük meclis sırasında yapılan seremoniden bir kesit sunulmaktadır: “Kral ve Kraliçe ayakta durarak tanrı İzzištanu’ya reverans yaparlar ve ona içki verirler. Büyük lir aleti, arkammi ve galgaturi aletlerini çalarlar, hokkabazlar söylerler, palwatalla adamı alkışlar ve kita adamı haykırır.”¹⁹ Burada geçen hokkabaz, yumruk biçimli ryhtonda, müzisyenlerden sonra tasvir edilmiş olan hokkabazı anımsatmaktadır. Öte yandan KUB 10.12 III 7-10’da büyük meclis sırasında kral ve kraliçenin tanrıyı içme seremonileri gerçekleştirilmektedir: “Kral (ve) Kraliçe oturarak, Tanrıça Taurit’i içerler”. Kutsala erişme her zaman seçkin kişilere has bir özellik olarak kendini göstermiş, birçok inisinyasyon yöntemi ile bu imkânsız durum aşılabılır bir hal kazanmıştır. Schurè’ye göre, “Tüm zamanların en büyük bilgisi ya da akla yatkın gizem öğretisi, şuurun gizli kalmış derinliklerini ve gün yüzüne çıkmamış yeteneklerini geliştirerek kendi içindeki Tanrı’yı bulma sanatıdır.”²⁰ Aslında Eskiçağ toplumlarında uygulanan birçok ezoterik ritüelin özünde tanrıyla birleşme, daha doğrusu kendinde tanrıyı arama anlayışı saklıdır. Yaşarken tanrının temsilcisi olan ve öldüklerinde tanrı olacaklarına koşulsuz inanan Hititli kralların bu inanışının özünde insan ruhunun ölümsüzlüğü yatmaktadır. Bu durumda Kral’ın bedeni tanrıyı temsil eden ve ona hizmetkâr olan yansıması, Kral’ın ruhu ise tanrının ta kendisidir. Belki de bu sebeple gerçekleştirilen özel içki seremonilerinde Kral, tanrıyı içmekte ve kutsala erişmektedir. İşte tam da burada *šalli ašeššar*’ın en önemli işlevlerinden biri öne plana çıkmaktadır. Kral’ın tanrıyla bir araya gelmesi yani doğrudan irtibat kurabilmesi söz konusu olmaktadır. Hem de bu kutsal vazifeyi muhtemelen müzisyenlerin tınları, alkışlar ve haykırışlar eşliğinde huşu içinde gerçekleştirmektedir.

Metinlerde *šalli ašeššar*’da icra edilen başlıca eylem, ziyafettir. Ziyafet aslında bir araya gelmeyi, istişareyi ve bazı konuların tanrıların huzurunda tatlıya bağlanmasını amaçlamaktadır. Ardzinba’ya göre hem Kaybolan Tanrı *Telepinu* Mitosunda, hem de *İlluianka* Ejderi Mitosunda tanrılar için düzenlenen ziyafet ve festivallerin amacı, bazı konuları çözüme kavuşturmaktır. Örneğin *Telepinu* mitinde²¹, kaybolan tanrıyla birlikte bolluğun ve bereketin de yok olması, kıtlık ve kuraklığın hüküm sürmesi ülkede büyük bir hengâmeye neden olmuş, bu durumu çözmek içinse Güneş Tanrı, tanrılar için bir festival düzenlemiştir: “Büyük Güneş Tanrısı, (bir) bayram yaptı ve bin tanrıyı çağırdı. Yediler, doymadılar, içtiler, kanmadılar.”²² Görüldüğü gibi burada tanrılar için düzenlenen bir ziyafet söz konusudur. Yemek masasında bir araya gelen tanrılar yiyip içerken *Telepinu*’nun kayboluşu ile ülkenin durumunu da gözden geçirmişlerdir ve *Telepinu*’nun bulunmasına karar vermişlerdir. Diğer taraftan *Telepinu*’nun gidişi ve kıtlığın baş

¹⁹ Ardzinba 2010: 80.

²⁰ Schurè 2016: 20.

²¹ Karauğuz 2015: 65 vd.

²² KUB 17.10 I 19-20.

göstermesi ile tanrı ve tanrıçaların doymaması arasında da bir ilişki kurulmuş olmalıdır²³. *Illuianka* Ejderi Mitosu’nda, ejdere yenik düşen Fırtına Tanrısı’na yardım için Tanrıça *Inara* bir festival düzenler. Burada yiyip, içen ve sarhoş olan ejder, bir ölümlü yardımı ile Fırtına Tanrısı tarafından öldürülür²⁴. Bu mit içinde geçen ziyafet de yine tanrıların dolayısıyla ülkenin çıkarlarına hizmet eden bir eyleme dönüşmüştür. Muhtemelen büyük meclis/oturum ayininde hazırlanan zengin ve bol yiyecek ve içecekli ziyafet sofraları, tanrıları yatıştırmak, eğlendirmek ve tanrılarla iletişim kurmak amacı ile düzenleniyordu²⁵. Zira Hititçe belgelerde tapınak görevlileri için düzenlenmiş olan direktif metinlerinde tanrılar için tahsis edilen yiyecek ve içeceklerin alınması ya da değiştirilmesi ya da bunların tanrılara ikramının ihmal edilmesi ile alakalı çok ciddi yaptırımlar söz konusudur²⁶. Tanrıların yedirilmesi ve içirilmesi son derece önemlidir ve tanrılara ait kurban ekmeği ve kurban içkisinin herhangi bir kimse tarafından alınması, o kişinin tanrılar tarafından lanetlenmesine ve evinin alt üst olmasına neden olmaktadır²⁷. Bu sebeple de Hitit toplumunda tanrıların yedirilip, içirilmesi en önemli dini vazifedir. Kuşkusuz bayram törenlerinde kurulan ziyafet sofraları da ilk başta bu vazifeyi yerine getirmeye yöneliktir.

Eski Türklerde ‘toy’ kelimesi hem meclis, toplantı, hem de ziyafet ve eğlenceli yemek anlamlarına gelmekte ve toylar, hükümdarların yılın belirli günlerinde, hükümdarlık alameti olarak, devletin ileri gelenlerine verdikleri resmi nitelikli ziyafetler olarak tanımlanmaktadır. Toy geleneğini ilk olarak Asya Hun İmparatorluğu’nda Mao-tun döneminde dini ayinlerin yapıldığı, halkın ve hayvanların sayılarının belirlendiği ve devlet işlerinin görüşülüp, karara bağlandığı meclislerde görmektediriz. Kabile reislerinin katıldığı bu toplantılarda ayrıca atlar kurban edilir ve eğlenceler düzenlenirdi. Benzer meclisler Göktükler’de, Uygurlar’da ve Oğuz Türkleri’nde de toplanmaktaydı. Örneğin Göktürkler’de baharda yapılan ve halkın da katılımıyla gerçekleşen meclislerde at yarışları yapılır, müzikli eğlenceler düzenlenir ve bol miktarda kırmızı tüketilirdi²⁸. Muhtemelen Hititlerdeki ‘šalli ašeššar’ da benzer bir anlama gelmektedir. Bayram törenleri sırasında devletin üst mercii tanrıların huzurunda ağırlandığı, kralın gücünü, davet ettiği misafirlere ve halkına gösterdiği bir erk meclisi olarak da değerlendirilebilir. Verilen ziyafet, bu meclisin *kralın misafir ağırlama töreni*’ olarak yorumlanmasına da neden olmuştur²⁹. Günümüzde Anadolu’da var olan bazı halk inanışları ve ritüeller, geçmiş kültürleri anlamamızda önemli rol oynamaktadır. Örneğin Alevi inanç sisteminde cem töreni sırasında Lokmacı (sofracı)

²³ Ardzinba 2010: 96 vd.

²⁴ Hooke 2002: 135.; Karauğuz 2015: 51vd.

²⁵ Ardzinba 2010: 98.

²⁶ Süel 1985: 89.

²⁷ KUB 13.4 öy.1 60-66.; Süel 1985:33.

²⁸ Seyitdanlıoğlu 2009: 2-4

²⁹ Ardzinba 2010: 100.

tüm Cem’e katılan canlara lokma pay etmektedir. Buradaki seremoni şöyle gerçekleşir: Lokmacı “*Lokmaların kabulüne diyelim Allah Allah*” der. Dede dua okur ve lokmalar dağıtılır, tüm lokmalar dağıtıldıktan sonra yenmeye başlanır. Lokmalar bitince tekrar “*Lokmaların kabulüne diyelim Allah Allah*” denir³⁰. Burada hep birlikte yenilip içilmesi ve bu eylemin Allah katında kabulünün istenmesi, ta Hititler zamanında tanrıların huzurunda kurulan ziyafet sofralarını daha iyi yorumlamamıza olanak tanımaktadır. Kuşkusuz verilen nimete şükretme, bolluk ve bereketin devamını dileme, tüm zamanlardaki farklı inanç sistemlerinin bel kemiğini oluşturmaktadır.

‘şalli ašeššar’a katılanlar hakkında bilgi vermesi açısından ilgili metin yeri önemlidir: “*Meclisi, ustabaşları, UBARU’ları(misafirleri), yüzbaşları yemeğe (davet edilen) binbaşları oturur.*”³¹. Yine başka bir metin yerinde herhalde kral giriş yaptığı sırada meclis de bulunanların ayağa kalktıkları kaydedilmiştir: “*Asa taşıyıcıları, misafirleri, meclisi hepsini ayağa kaldırırlar. Onlar ayakta dururlar.*”³² Anlaşılan buradaki misafirlere kasıt, ülke temsilcileri ve elçiler olmalıdır.

Hititçe metinlerde *şalli ašeššar* sırasında gerçekleşen seremonileri genel olarak değerlendirdiğimizde şöyle bir eylem sırası ile karşılaşmaktayız: *halentuwa* ya da toplantının yapılacağı kült mekânının önünde Kral ve Kraliçe’nin karşılanması, müzik ve dans eşliğinde ritüelin icrası, Kral ve Kraliçe’nin tören tahtına oturtulması, tanrılar için ziyafet verilmesi, tanrıların yedirilip, içirilmesi, tanrıları içme seremonisinin gerçekleştirilmesi, Kral ve Kraliçe’nin törensel el yıkama suyu ile arınma ritüelini gerçekleştirmeleri, bazen Kral’a çeşitli hediyelerin takdimi ve Kral’ın da misafirlere hediye takdimini içermektedir³³.

Hitit merasimleri sırasında toplanan büyük meclis/oturum/toplantı, Oğuz Han’ın oğulları ve ordusu ile sefer dönüşünde şenlik yapması ve büyük kurultayı toplaması ile benzerlik göstermektedir. Oğuz Han, kurultay için büyük bir otağ diktirir ve otağın her direğini altınla kaplatır, sonrasında da kurultaya çağırdığı beyler arasında başarılı olanlara çeşitli hediyeler takdim eder:

“*Bir ev tikdi altundan ol Şehriyâr, Kim ol evden felek evi kıldı ârâ Tokuz yüz yılki, tokuz bin koy öltürdi, Bulğar’dan toksan tokuz havuz kıldurdi Tokuzına arak, toksanına kımız tolturttu, Barça nökerlerin keltürtti!*”³⁴. Görüldüğü gibi, kurultay da bir içki seremonisi de söz konusudur. Oğuz Kağan kurultay sırasında oğullarına hitaben şöyle demektedir: “*Bizden önce yaşamış olan milletler, yayı bir padişahlık alameti ve okları da padişahın elçisi olarak sayarlardı.*” Silahlar, kralların, padişahların hükümdarlık alametleri olarak kutsiyet kazanmakta ve devletin gücünü

³⁰ Divani 2014: 58 vd.

³¹ KUB 25.3 öy. III 19-21; Süel 1985: 123.

³² KUB 2.5 öy. I 7-9; Süel 1985: 124.

³³ Ardzinba 2010: 100.

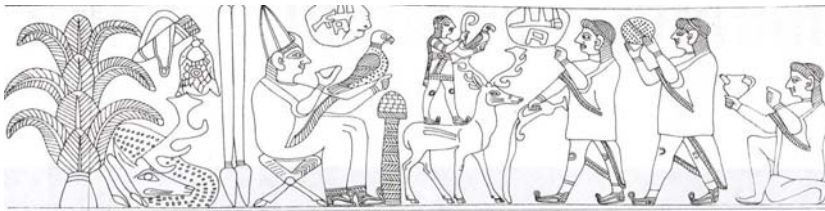
³⁴ Ögel 2014: 226.

simgelemektedir. 'şalli ašešsar' sırasında merasim mızrağının seremoniye dahil edilmesi, kraliyetin sembolü olan silahla, kralın gücünü ispatlaması ve kudretini göstermesini sağlamaktadır:

"Kral ve Kraliçe tören tahtına otururlar. Saray oğlanı içeri girer ve (elinde) merasim mızrağının kumaş kılıfı vardır. O kumaşı krala verir. O kılıfı taht üzerine koyar. Saray oğlanı merasim mızrağını tutar ve o geri geri gider. Ve taršanzipa'nın önünde durur. ve o kašmiša diye haykırır. İki saray oğlanı krala ve kraliçeye törensel el yıkama suyunu altın testide getirirler."

Kral ve Kraliçe'nin tören tahtına oturması, aynı zamanda siyasi bir mesajdır. Kral'ın Tanrı'nın huzurunda defalarca tahta oturma seremonisi gerçekleştirmesi, tanrının temsilcisi olarak tüm Ülke'nin sahibi olduğunu baskın bir tutumla meşrulaştırmaktadır. Öte yandan; kral ve kraliçenin el yıkama ayini günümüzde Anadolu'da özellikle Alevi inancı çerçevesinde gerçekleştirilen cem törenlerindeki on iki hizmetten biri olan el yıkama eylemi ile benzerlik göstermektedir. Tören sırasında ibrikdar bir kadın ve bir erkek iki kişi, el yıkama suyunu alırlar, 'hüü' diye haykırdıktan sonra eğilip, karşılıklı diz çökerler, önce birbirlerinin ellerine üç defa, sonra da Dede'den itibaren ilk halkada oturanların eline su dökerler. Bir kişi de yıkanan elleri havlu ile kurular³⁵.

Şimdiye kadar incelediğimiz metin yerleri, hem yumruk biçimli rhyton hem de geyik rhytonun üzerinde bulunan sahnelere işaret etmektedir. New York Metropolitan Müzesi'nde sergilenen geyik rhytonun ağız kenarında yer alan tasvirler de muhtemelen *halentuwa*'da gerçekleşen büyük oturuma ait seremonilerdir. Rhytonda, Hitit Kralı, geyik üzerinde bulunan tanrıya ve kırların koruyucu tanrısına libasyon yapmakta ve hemen arkasında elinde kurban ekmeği taşıyan bir figür ile sağ elinde bir kurban içkisi tutan ve diz çöken saki krala eşlik etmektedir (Resim 2). Sahnenin sol kısmında ise bir *eia* ağacı altında oturan geyik ve *eia* ağacına asılı bir okdanlık ile kutsal ^{KUŠ}*kursa*³⁶ "tulum" tasvir edilmiştir³⁷.

Resim 2. Gümüş Geyik Rhytonun Ağız Kenarında Yer Alan 4.5 cm. Enindeki Friz. Norbert Schimmel Koleksiyonu, New York (S. Erkut Arşivinden)

³⁵ Divani 2014: 49.

³⁶³⁶ KUŠ*kursa* ile ilgili olarak ayrıca bkz. Sir Gavaz 2015: 99-111.

³⁷ Alp 1999: 86. vd.

Hititlerin hasat mevsiminde kutladıkları KILAM bayramı sırasında, kral *halentuwa*'dan sonra bir çadıra (GİŞZA.LAM.GAR) girer ve büyük toplantıyı başlatır³⁸. KUB 2.3 öy. II 1-4 deki “Kral, çadıra gelir, asayı tutar. Saray oğlanları kralın önünde giderler.” ifadesi çadırın içinde yapılan etkinliklerin, merasimin önemli bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Singer, bu metin yerini dikkate alarak, GİŞZA.LAM.GAR'da ‘šalli ašeššar’ın toplandığına işaret etmektedir³⁹. GİŞZA.LAM.GAR “çadır, çardak, kulübe”⁴⁰, metinlerde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Törensel çadırda kral ve kraliçe birçok kült işlemi yerine getiriyordu. Genellikle açık alanlarda ormanlık ya da dağlık bölgelerde çadırlar, bir kült yeri ve bir nevi tapınak işlevi görüyordu. Bu durumda, muhtemelen portatif olarak merasim başlamadan önce kurulup, hazırlanıyor, sonrasında da kaldırılıyordu. Bu çadırlar da bize yine Orta Asya Türk otağlarını ve otağlar içinde yapılan kurultayları hatırlatmaktadır. Diğer taraftan AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramının 17. gününde tanrı *Hannu*'nun tapınağında da büyük meclisin toplandığı kaydedilmiştir⁴¹: “*Ertesi gün Kral ve Kraliçe tanrı Hannu'nun tapınağına giderler. Büyük meclis toplanır*”⁴². Görüldüğü gibi büyük meclis metinlerde sıklıkla *halentuwa* ile geçse de farklı tanrı ve tanrıçalara ait tapınaklarda ve törensel çadırda da toplanmaktadır.

Sonuç olarak Hitit toplumsal yaşamında son derece önemli olan bazı bayramlar sırasında toplanan bu meclisler, kralın tanrılar huzurunda tören tahtına oturtulmasını ve dolayısıyla tanrının yeryüzündeki temsilci olarak atanışını sembolik olarak icra etmekte, bu sayede ona tanrılar tarafından bahşedilmiş olan olağanüstü yetkilerini ispatlama şansı yaratmaktadır. Kral, hem halkına, hem yabancı ülkelere gelen misafir ve temsilcilere hem de düşmanlarına karşı yapılan bu güç gösterisi ile kendini olduğundan çok daha önemli bir konuma yüceltmiş olmaktadır. Bu toplantılar aynı zamanda kralın tanrıya ulaşması ve kralın nezdinde insanlarla tanrıların buluşması ile ülkenin dirlik ve bütünlüğü için bir araya gelmeyi de temsil etmektedir.

³⁸ KBo 27.42 öy. I 1vd; Singer 1984: 54.

³⁹ Singer 1983: 100.

⁴⁰ Ünal 2007: 808; Ünal 2016: 599.

⁴¹ Ayrıca AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramı sırasında *Tahurpa* Şehri'nde büyük meclisin topladığına dair bkz. Archi 2015: 17.

⁴² Balcioglu 1990: 8.

KAYNAKÇA

ALP Sedat, (1983), **Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels. Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte. Neue Deutungen**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ALP Sedat, (1999), **Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap**, Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları.

ALP Sedat, (2000), **Hitit Çağında Anadolu. Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar**, Ankara: Tübitak Yayınları.

ARCHÍ Alfonso, (2015), "Hittite Religious Landscape", (Editörler) Anacleto D'Agostino, Valentina Orsi, Giulia Torri, **Sacred Landscapes of Hittites and Luwians: Proceedings of the International Conference in Honour of Franca Pecchioli Daddi Florence**, (February 6th-8th 2014), (s. 11-25), Firenze: Firenze University Press.

ARDZİNBA Vladislav, (2010), **Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri**, (Çev.) Orhan Uravelli, Ankara: Kafdav Yayınları.

BALCIOĞLU Burhan, (1990), "Bir Hitit Bayramı (EZEN hadauri-) Hakkında Bazı İzlenimler", **A.Ü.DTCF Dergisi**, C. 34, S. 1-2, s. 5-10.

BALTACIOĞLU Hatce, (2016), "Éhalentiu-/ halentuwa- Alaca Höyük 2. Hitit Yapı Katı ve Boğazköy Büyükkale Sarayı", (Editörler) Sedat Erkut ve Özlem Sir Gavaz, **Ahmet Ünal'a Armağan**, (s. 49-68), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

BECKMAN Garry, (1982), "The Hittite Assembly", **JAOS**, S. 102, s. 435-442.

DE MARTINO Stefano, (2003), **Hititler**, (Çev.) Erendiz Özbayoğlu, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

DİNÇOL Ali, (1982), "Hititler", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I**, İstanbul: Görsel Yayınlar.

DİNÇOL Ali, (2009), "Hitit Devlet İdaresi ve Halk", (Editör) Metin Alparslan, **Hititolojiye Giriş**, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

DİVANİ Dertli, (2014), "Alevi-Bektaşilik: Cemde 12 Hizmet", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, S. 6, s. 47-61.

ELİADE Mircea, (2000), **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi. Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, (Çev.) Ali Berktaş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ELİADE Mircea, (2014), **Doğuş ve Yeniden Doğuş. İnsan Kültüründe Erginlemenin Dini Anlamları**, (Çev.) Fuat Aydın, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ERKUT Sedat, (2015), "Hititçe Çivi Yazılı Belgelerde Geçen Sümerce LÚALAN.ZU₉ Ve Onun Hitit Görsel Malzemeler Üzerindeki Yeri", (Editörler) İrfan Albayrak, Hakan Erol, Murat Çayır, **Cahit Günbattı'ya Armağan**, (s. 83-86), Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.

GÜTERBOCK Hans Gustav ve KENDALL Timothy, (1995), "A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist", **Fs Townsend Vermeule**, s. 45-60.

HOOKE Samuel Henry, (2002), **Ortadoğu Mitolojisi**, (Çev.) Alaeddin Şenel, İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.

KARAUĞUZ Güngör, (2015), **Hitit Mitolojisi**, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.

KUHRT Amelie, (2007), **Eskiçağ'da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330)**, (Çev.) Dilek Şendil, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

MASALCI-ŞAHİN Gülgüney, (2016), "Hititçe Çivi Yazılı Belgelerde Geçen Sümerce Bir Müzik Aleti: (GİŞ)ŠĀ.A.TAR/TIBULA", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 1, s. 82-90.

ÖGEL Bahaddin, (2014), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) I**. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, (2009), "Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler", **A.Ü. Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 45, s. 1-11.

SCHURÈ Edouard, (2016), **İnsanlı Aydınlatan Büyük İnisyeler. Dinlerin Gizli Tarihi, Rama, Krişna, Hermes, Musa, Orfe, Fisagor, Eflatun, İsa. Ek Bölüm: Muhammed, Zerdüş**, İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

SINGER Itamar, (1983-84), **The Hittite KILAM Festival**, (StBoT 27-28) Wiesbaden .

SİR GAVAZ Özlem, (2015), Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen ^{KUŠ}kursa Üzerine Bir Değerlendirme", (Editörler) İrfan Albayrak, Hakan Erol, Murat Çayır, **Cahit Günbatrı'ya Armağan**, (s. 99-111), Ankara: A.Ü. DTCF Yayınları.

SÜEL Aygöl, (1985), **Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni**, Ankara: A.Ü.DTCF Yayınları.

ÜNAL Ahmet, (2007), **Multilinguales Handwörterbuch Des Hethitischen/ A Concise Multilingual Hittite Dictionary/ Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü**, Hamburg.

ÜNAL Ahmet, (2005), **Hititler Devri'nde Anadolu III**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ÜNAL Ahmet, (2016), **Hititçe-Türkçe Türkçe Hititçe Büyük Sözlük. Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çivi Yazısı Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte**, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

ÜNSAL Veli, (2013), **Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni. Hitit ve Urartu**, Ankara: Berikan Yayınevi.

YİĞİT Turgut, (1994), I. Hattuşili ve Dönemi, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.